

УДК 631.1,027

**ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ ГЕНЕЗИС ФУНКЦІОНУВАННЯ
ОПТОВО-РОЗДРІБНИХ РИНКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ
ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ, ЯК СКЛАДОВОЇ ЗБУТОВОЇ
ІНФРАСТРУКТУРИ**

Паска І.М., к.е.н., доцент

Білоцерківський національний аграрний університет

Розглядаються основні проблеми функціонування роздрібних продовольчих ринків як одного з каналів реалізації сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами.

Ключові слова: роздрібні продовольчі ринки, сільськогосподарська продукція, ринковий збір.

Вступ. Історично склалося, що на розвитку оптових і роздрібних ринків, як місць торгівлі вплинуло поглиблення суспільного поділу праці, розвиток сільського господарства, ремесел, промислів, подальша товаризація землеробства і промисловості, зумовили поживлення обміну продукцією різних галузей їх господарства.

З поглибленням товарності виробництва значна кількість лишків продукції надходила на ринок, збільшилася чисельність «торгових людей» - дрібних виробників, які робили і самі ж продавали свої вироби на місцевому ринку. Подібний характер збуту типовий характерний для нижчої стадії розвитку товарного виробництва, що ледве відокремилося від ремесла. Доринкове село являло собою (з економічного боку) мережу дрібних місцевих ринків, які зв'язували маленькі групи дрібних виробників, роздроблених і своїм відособленим господарюванням. Центрами таких ринків ставали міста і містечка, де продавало лишки продукції своїх господарств населення найближчої округи.

Огляд останніх публікацій. Деякі теоретичні та практичні аспекти функціонування торгових ринків висвітлено в наукових працях вітчизняних економістів: І.О.Бланка, Р.С.Крутія, Д.З.Коряковського, М.Д.Виноградського, О.В.Березіна, Т.П.Мартиняка, Н.Л.Золотової.

Мета статті – проаналізувати історико-економічний оптово-роздрібних продовольчих ринків, як складової збутової інфраструктури та запропонувати шляхи вдосконалення їх діяльності.

Виклад основного матеріалу. Під впливом дальшого поглиблення суспільного поділу праці й росту товарного виробництва дрібні місцеві ринки переростали в більші. З розширенням ринку дрібний роздроблений збут (що

цілком відповідав дрібному, роздробленому виробництву) стає неможливим. На великому ринку збут повинен бути великим, масовим. І ось дрібний характер виробництва, виявляється, стоїть у непримиренній суперечності з необхідністю великого, оптового збуту. При ізольованості дрібних виробників і розкладі їх, ця суперечність не могла розв'язатися інакше, як тим, що представники заможної меншості забрали збут у свої руки, концентрували його. Останні мали можливість відвідувати і більш віддалені населені пункти з метою продажу й купівлі товарів де проводилися спеціалізовані ярмарки.

Важливе місце у зміцненні зв'язків між місцевими ринками належало ярмаркам. Дані переписних книг 1666 р. показують, що в 12 лівобережних містах у середині 60-х рр. щороку проходила 31 ярмарки, або більш як 2,5 на населений пункт.

Правила ярмаркової торгівлі регламентувалися звичаєвими нормами. Про умови продажу товарів на українських ярмарках лівобережні купці в 1685 р. розповідали в Сибірському приказі так: «...Как де у них бывает торг й кто у кого сторгуует какою товар й по рукам ударит й тот товар запечатает й держит тот товар за своей печатью многа дни, а после того не возьмет, й тот товар велено отдать тому, кто гот товар, сторговав, запечатает, неволей» [1, с.129]. За дотриманням цих правил слідували ярмаркові судді, а де їх не було, то козацька старшина. В окремих випадках для розгляду спірних торгових справ скликалася рада купців, як наприклад у Борзні в 1685 р. Продавці товарів мали платити торгове мито: іноземні купці — по 30, українські й російські — по 10, а торгові люди — по 6 або 4 копи грошей від возу товарів. За привезені на продаж рибу, сіль, ганус сплачували по 6 коп. з возу, з коліс і «протчей мелкости» — по 2 коп. Торгові люди міст і сіл, де проходили ярмарки, звільнялися від сплати мита за траву, сіно, обручі, дранку, ободи, тощо [2, с. 128].

У містах функціонували щонедільні торги, на які селяни навколишніх сіл та містечок привозили продукцію землеробства, тваринництва, ремесел і промислів: свиней, овець, домашню птицю, мед, віск, пиво, горілку, рибу, хутра, шкури, зерно, полотно й інші тканини домашнього виробництва, одяг, взуття, посуд, дьоготь, живицю, поташ, селітру тощо. На торги приганялося багато коней та великої рогатої худоби. На ринкових площах стояли спеціально побудовані ряди, де продавались ті або інші товари, асортимент яких залежав від характеру господарства найближчої округа [3, с. 201].

Ярмаркова торгівля в наш час трансформувалася в систему оптових та роздрібних продовольчих ринків.

Оптові ринки здійснюють безперервну торгівлю продукцією масового споживацького попиту, для чого мають постійних постачальників та покупців, в країнах ЄС, США оптові продовольчі ринки – це великі, привабливі за інтер'єром структури з торговельними залами та допоміжними приміщеннями для приймання, доробки, зберігання продукції, належної підготовки її до продажу. Вони являють собою торговельні комплекси з усіма допоміжними службами.

В Україні основні напрями створення та функціонування оптових продовольчих ринків визначені постановою Кабінету Міністрів України від 9.06.1999р. N2997 "Про оптові продовольчі ринки".

Оптовий продовольчий ринок (ОПР) - це суб'єкт підприємницької діяльності, який утворено згідно із законодавством і метою діяльності якого є створення необхідних умов для здійснення операцій з продажу і купівлі наявних видів сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, укладення відповідних торговельних угод.

Інфраструктура ОПР - це територія, на якій розміщується торговий центр з торговельним залом та мережею приміщень і споруд для доробки і забезпечення режимного зберігання продукції (сховища, склади, сортувально-пакувальні лінії, обладнання для охолодження продукції та спеціальний транспорт).

Для налагодження стійких зв'язків між товаровиробниками та споживачами як пріоритетний напрям розглядається створення мережі місцевих, регіональних і міжрегіональних ОПР, які здійснювали б постачання між регіонами сільськогосподарської продукції та продовольства, сприяли ефективному її просуванню до кінцевого споживача. Саме в умовах, коли забезпечуватиметься контрольованість ринку через вільний доступ всіма товаровиробниками і споживачами на продовольчий ринок та до інформації про його кон'юнктуру, повною мірою зможуть проявитися переваги нових форм господарювання для всіх форм власності. Слід враховувати і такий важливий аспект позитивного впливу ринкової інфраструктури, як зміна психології товаровиробника, який перейде до пошуку споживача та вигідних постачальників матеріально-технічних ресурсів.

Необхідність формування ОПР в Україні обумовлена:

- ліквідацією централізованої системи планування і розподілу товарів, порушенням зв'язків між товаровиробниками і споживачами;
- необхідністю формування структури виробництва відповідно до вимог споживача;
- необхідністю прискорення руху продукції та скорочення втрат на шляху від виробника до кінцевого споживача;
- труднощами збуту продукції вітчизняних товаровиробників;
- значним зростанням товарообмінних операцій сільськогосподарською продукцією та продуктами її переробки;
- необхідністю створення умов для здійснення належного державного ветеринарного і санітарно-епідеміологічного контролю;
- необхідністю поліпшення якості продукції, що пропонується споживачеві, та підвищенням рівня його обслуговування: створення умов для контролю щодо відповідності продукції вимогам стандартів;
- обробка та сортування продукції перед надходженням її на ринок;
- продаж за стандартною вагою чи в стандартній упаковці тощо;
- значними обсягами неякісної імпоротної продукції.

Створення ОПР відповідає інтересам усіх суб'єктів ринку:

- для споживачів - своєчасне забезпечення дешевшими та якісними продуктами харчування, ринковою інформацією;
- для товаровиробників - створення рівних умов для виходу на конкурентний ринок, прискорення чи спрощення порядку просування продукції до споживача, забезпечення попиту на продукцію, збереження робочих місць,

концентрації підприємницької діяльності в зазначеному місці; мінімізація комерційного ризику маркетингове обслуговування, а для фермерів та особистих підсобних господарств - надання можливості продавати дрібні партії через оптового покупця;

- для оптового торговця - збільшення числа покупців; робота на ринку без додаткових капітальних витрат; зниження ризику;
- можливість спеціалізації без загрози втрати споживача; можливість порівняння цін і якості товарів, що пропонуються конкурентами;
- налагодження торгових зв'язків в крупними торговельними компаніями;
- для інвесторів - сприяння вкладенню інвестицій під гарантії місцевих органів влади;
- для держави - розвиток вітчизняного продовольчого ринку, що сприятиме забезпеченню продовольчої безпеки країни;
- для регіонів - створення нових робочих місць за рахунок розвитку ринкової інфраструктури та притоку інвестицій.

Основною метою створення ОПР є формування ефективного ринкового механізму реалізації сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки товаровиробниками усіх форм власності;

справляння позитивного впливу на якість продукції, рівень її кінцевої ціни та задоволення потреб споживачів; сприяння конкуренції на споживчому ринку.

Основними функціями ОПР є:

- створення організаційно-правових умов для проведення оптових торгів;
- організація продажу товаровиробниками сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки;
- установа контролю за якістю реалізованої продукції та за дотриманням правил торгівлі;
- узагальнення і розповсюдження кон'юнктурної інформації щодо попиту і пропонування продукції, рівня цін;
- надання учасникам оптових торгів послуг транспортних організацій за їх замовленням, послуг в зберіганні товарно-матеріальних цінностей;
- забезпечення учасників оптових торгів необхідною вантажно-розвантажувальною технікою, вагово-вимірвальним обладнанням тощо;
- організація охорони об'єктів ОПР, системи реєстрації учасників торгів, забезпечення робочих місць засобами зв'язку та протипожежної безпеки;
- створення спеціальних сервісних підрозділів: розрахунково-фінансового, інформаційного, юридичного, консультаційного, готельного господарства, транспорту та контролю за якістю продукції.

Діяльність ОПР ґрунтується на таких принципах: самоокупність, контрольованість, організаційно-господарська незалежність.

Ефективна реалізація цих принципів має забезпечуватися разом з розв'язанням основних макроекономічних проблем.

Робота ОПР організується згідно з його статутом, правилами торгівлі, ветеринарними і санітарними правилами, іншими нормативними документами,

що регламентують діяльність ринку.

З метою забезпечення швидкого просування товарів до споживачів та більш повного задоволення потреб населення продовольством створюються продовольчі ринки різних видів.

Основними критеріями класифікації ОПР за видами є територіальний принцип, функціональна спрямованість і спеціалізація діяльності.

За територіальною ознакою ОПР поділяються на місцеві, регіональні, міжрегіональні.

За асортиментом продукції, що реалізується, ОПР поділяються на спеціалізовані та універсальні. Спеціалізовані оптові продовольчі ринки поділяються на ринки плодоовочевої продукції, картоплі, м'ясної продукції, морепродуктів тощо.

Форма власності оптових ринків може бути різною - державною, приватною, комунальною, змішаною.

На території України на відміну від багатьох зарубіжних країн поширена досить проста з позицій організаційно-технічного рівня форма торгівлі сільськогосподарською продукцією на продовольчих ринках населених пунктів. Продавцями тут переважно виступають безпосередні виробники продукції (кооперативні, фермерські, приватні, індивідуальні господарства, власники дачних ділянок, садів тощо), пропонуючи масовому покупцеві широкий асортимент плодів, овочів, картоплі, а також молоко, сир, сметану, олію, м'ясо різних видів, сало і т.п. за договірними цінами. На таких ринках попиту-пропозиція відіграють регулюючу роль щодо ціноутворення.

Пунктом 22 Правил торгівлі на ринках, затверджених наказом Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі України (МЗЕЗ торгу) від 12.03.96 №157, визначено, що ринок як господарюючий суб'єкт за окрему плату надає продавцям послуги: прокат торгового інвентаря і обладнання, санітарний одяг тощо.

Правила і порядок торгівлі на таких продовольчих ринках встановлюються місцевими органами державної влади, з урахуванням місцевих умов, особливостей, традицій населення та дотриманням екологічної безпеки.

Органам місцевого самоврядування надано право самостійно встановлювати і визначати порядок оплати місцевих податків і зборів відповідно до переліку і в межах установлених граничних розмірів ставок.

Продавцями на вказаних ринках виступають члени фермерських господарств, орендарі, члени особистих підсобних господарств, члени садівничих товариств, городніх кооперативів, громадяни, які здійснюють продаж.

На оптових та роздрібних продовольчих ринках реалізується рослинницька продукція та продукти забою тваринництва.

Проте реалізація живих тварин не регламентується жодним нормативним актом, хоча Україна на протязі тривалого часу характеризувалася як центр торгівлі живими тваринами. Значні спеціалізовані ярмарки по реалізації живих тварин відбувалися в Києві, Полтаві, значні за обсягами реалізації торги відбувалися в деяких містах та містечках Поділля (містечко Фельштин та інші). Реалізація живих тварин приносила досить значні доходи особам, які займалися даною справою. Заможна полтавська міщанка П. Видричка відгодовувала

великі гурти волів, а потім збувала їх у Гданську. Торгівля худобою давала перекупниці значні прибутки і вона в 70-х роках XVII ст. купила млин, винокурню, випаси для худоби за 1200 золотих [5, с. 231]. Скуповуванням, відгодівлею і перепродажем живих тварин не гребувала і старшина, яка в цьому випадку виступала як підприємець. Прикладом цього може бути діяльність конотопського сотника А. Кандиби. Скуповуючи на Лівобережній Україні худобу, він перепродував її за кордоном, накопичував капітал і знову пускав його в торговий обіг [6, с. 121].

Висновки. В даний час оптові та роздрібні ринки по реалізації живих тварин знаходяться в стані зародження та відновлення своєї діяльності. Існування більшості з них носить стихійний, неконтрольований характер. Вони існують на місцях колишніх спеціалізованих ринків по реалізації живих тварин.

Проте в даний час існує єдиний офіційно-зареєстрований оптово-роздрібний ринок по реалізації живих тварин в с. Ярічанка Чемерівецького району Хмельницької області. Його функціонування не регламентується в зв'язку з відсутністю нормативних актів, які б встановлювали правила реалізації живих тварин.

Подальший розвиток системи оптово-роздрібних продовольчих ринків має майбутнє. Реформування аграрного сектора, призвело до утворення значної кількості дрібноземельних товаровиробників, які в переважній більшості реалізують свою продукцію через систему ринків.

Розвиток оптових ринків призведе до посилення ролі торгових посередників, які є складовою частиною ринкового механізму. Але їхня діяльність як і діяльність оптово-роздрібних ринків вимагає нормативного забезпечення.

Література

1. Гордуновський О.М. Організація, розвиток та напрямки хлібної торгівлі в Україні у XIX ст. – Черкаси: Брама-Україна, 2010. – 320 с.
2. Гуржій І.О. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця XVIII ст. до 1861 року). – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 196 с.
3. Крупницький Б.Д. Гетьман Данило Апостол і його доба. – К.: Вид-во Україна, 2004. – 286 с.
4. Крупницький Б.Д. Гетьман Мазепа та його доба. –К.: Грамота, 2008. – 352 с.
5. Семенов А. Изучение исторических сведений о российской внешней торговле и промышленности (с половины XVII столетия по 1858 г.) В 3 частях. – СПб., 1859. – Ч. 3. – 435 с.
6. Слабеев І.С. З історії первісного нагромадження капіталу на Україні (чумацький промисел і його роль у соціально-економічному розвитку України XVIII – першої половини XIX ст.) – К.: Вид-во “Наукова думка”, 1964. – 148 с.

Summary

Genesis historical and economic performance of the wholesale and retail markets of agricultural products in Ukraine as part of sales infrastructure / Paska I.M.

The main problems of retail food markets, as one of the channels of

agricultural products personal farms.

Keywords: retail food markets, agricultural products, the market fee.